

УДК 349.42

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1316980>

orcid.org/0000-0002-1511-3847

© Лисяк О.І., 2018

О.І. Лисяк

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті аналізуються основні засади правового регулювання праці в сільському господарстві України, наявні теоретичні і практичні проблеми, пов'язані з особливостями правового регулювання трудових відносин у сільському господарстві в сучасних умовах господарювання і шляхи їх вирішення, запропоновано конкретні пропозиції, спрямовані на вдосконалення чинного законодавства України, що регулює трудові відносини в сільському господарстві.

Ключові слова: трудові відносини, фермерське господарство, працівник, член фермерського господарства, трудовий договір (контракт), нормування праці, режим робочого часу, оплата праці, охорона праці.

Аннотация. В статье анализируются основные принципы правового регулирования труда в сельском хозяйстве Украины, наличие теоретических и практических проблем, связанных с особенностями правового регулирования трудовых отношений в сельском хозяйстве в современных условиях хозяйствования и пути их решения, предложены конкретные предложения, направленные на совершенствование действующего законодательства Украины, регулирующего трудовые отношения в сельском хозяйстве.

Ключевые слова: трудовые отношения, фермерское хозяйство, работник, член фермерского хозяйства, трудовой договор (контракт), нормирование труда, режим рабочего времени, оплата труда, охрана труда.

Abstract. The article analyzes the basic principles of legal regulation of labor in agriculture in Ukraine, the existence of theoretical and practical problems related to the peculiarities of the legal regulation of labor relations in agriculture in modern conditions of management and ways of their solution, proposes concrete proposals aimed at improving the current legislation of Ukraine, which regulates labor relations in agriculture.

Key words: labor relations, farm, employee, member of a farm, labor contract (contract), standardization of labor, working hours, wages, labor protection.

Сільське господарство – особлива галузь економіки, яка суттєво відрізняється від інших галузей. В Україні сільське господарство є однією з основних галузей національної економіки. Це пов'язано як із специфікою господарювання, так і унікальними природно-біологічними факторами галузі, які включають у себе землі сільськогосподарського призначення як основний і незамінний засіб виробництва, так і продукцію, що виробляється в процесі господарювання. Зважаючи на це, праця у цій сфері об'єктивно потребує особливого правового регулювання.

Особливості праці в сільському господарстві полягають у тому, що така праця має сезонний характер, як вже вказувалось вище, виробництво залежить

від природно-кліматичних та географічних умов, основним засобом виробництва є земля. Це, у свою чергу, впливає на розподіл робочого часу та часу відпочинку, трудових обов'язків працівників. Крім того, членами сільськогосподарських виробничих кооперативів і фермерських господарств можуть бути неповнолітні працівники, які потребують додаткових гарантій та захисту з боку держави, зокрема, встановлення скороченого робочого часу, збільшення часу відпочинку, підвищеної заробітної плати, заборони залучення до робіт з важкими і шкідливими умовами праці тощо.

Трудові відносини, що складаються в процесі сільськогосподарської виробничої діяльності аграрних підприємств та інших суб'єктів сільськогосподарського виробництва, характеризуються істотними особливостями, що повинні знаходити своє відображення в змісті відповідних правових норм [1].

Варто зазначити, що трудові відносини в сільському господарстві зазвичай ґрунтуються на основі праці їх членів. У разі виробничої потреби вони мають право залучати до роботи інших громадян за трудовим договором (контрактом). В цьому випадку трудові відносини у сільському господарстві визначаються нормами трудового права. Членів сільськогосподарських кооперативів не можна ототожнювати з найманими працівниками. Проте й визнавати їх працю повністю самостійною також не має підстав. Адже, як зазначають деякі науковці, в кооперативах наявні управлінські структури, з якими рядові члени перебувають у відносинах влади і підлеглості, а отже, потребують певного захисту своїх трудових прав.

В останні роки часів колишнього Радянського Союзу в аграрному секторі економіки було дві форми власності: державна і колгоспно-кооперативна. На базі державної форми власності виробництвом сільськогосподарської продукції займалися радгоспи, інші державні сільськогосподарські підприємства, а на базі колгоспно-кооперативної – колгоспи. Праця в радгоспах регулювалася нормами трудового законодавства, а в колгоспах – нормами спеціального, так званого колгоспного, законодавства, основу якого становив Примірний статут колгоспу.

Із здобуттям Україною незалежності було прийнято низку законодавчих актів, спрямованих на запровадження приватної форми власності, приватизацію державного майна, припинення державної монополії на землю. Цими актами також передбачено паювання сільськогосподарських угідь, переданих у власність колективним сільськогосподарським підприємствам, сільськогосподарським кооперативам, акціонерним товариствам. Радгоспи та інші державні сільськогосподарські підприємства були перетворені у колективні сільськогосподарські підприємства з видачею кожному члену цих сільськогосподарських утворень сертифіката про право на земельну частку (пай).

За роки існування України як самостійної незалежної держави прийнято значну кількість нормативних актів, спрямованих на поліпшення регулювання праці в сільському господарстві. Це закони «Про фермерське господарство», «Про господарські товариства», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про охорону праці» та інші. Але як показує практика, вони є малоефективними та недосконалими, що не дає можливості розвиватися та повноцінно функціонувати сільськогосподарським підприємствам у сучасних умовах.

На жаль, у сучасному аграрному законодавстві відсутній єдиний кодифікований нормативно-правовий акт, який би регулював особливості праці в агропромисловому комплексі. Зважаючи на незадовільний стан нормативної бази, на практиці підвищується значення локального регулювання трудових відносин у сільському господарстві.

На сьогодні галузеві угоди, які укладаються між міністерством, галузевими об'єднаннями підприємств та профспілкою працівників агропромислового комплексу України на відповідний період, практично є єдиним комплексним актом, який відображає особливості сільськогосподарської праці. Але слід зазначити, що умови галузевої угоди обов'язкові тільки для сторін, які ведуть на підприємствах колективні переговори й укладають колективний договір [2].

Але разом з тим слід зазначити, що проблеми вдосконалення правового регулювання трудових відносин на етапі переходу до ринкової економіки завжди знаходилися в центрі уваги вчених – правознавців. Вагомий внесок у становлення та розвиток теорії правового регулювання трудових відносин зробили такі відомі вчені, як М.Г. Александров, С.С. Алексеєв, Л.Я. Гінцбург, В.М. Догадов, Ф.М. Левіант, І.Я. Кисельов, Р.З. Лівшиць, українські вчені – М.Й. Бару, В.С. Венедиктов, Л.П. Гаращенко, Г.С. Гончарова, П.І. Жигалкін, В.В. Жернаков, І.В. Зуб, Р.І. Кондратьєв, А.Р. Мацюк, О.І. Процевський, В.О. Процевський, В.І. Прокопенко, С.М. Прилипко, П.Д. Пилипенко, В.Г. Ротань, З.К. Симорот, М.П. Стадник, Б.С. Стичинський, Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишева та інші. У наукових працях вказаних вчених поєднується розробка загальнотеоретичних і конкретних (практичних) проблем правового регулювання сільського господарства.

Як обґрунтовано зазначено Н.І. Титовою, у сільському господарстві праця, відокремлена від землі, від її безпосереднього використання у виробництві сільськогосподарської продукції, була б нереальною абстракцією; сільськогосподарська праця є нічим іншим, як землевикористання [3]. Відповідно до цього і належне правове регулювання відносин сільськогосподарської праці має першорядне значення. Встановлення чітких та ефективних правових засобів регулювання праці членів сільськогосподарських підприємств має як теоретичне (для розмежування предмета правового регулювання аграрного із суміжними галузями права), так і практичне значення, оскільки впливатиме на ефективність процесу правозастосування. Отже, вивчення питань правового регулювання праці членів сільськогосподарських підприємств є дуже актуальним.

Згідно зі статтею 3 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) законодавство про працю регулює трудові відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами. Названі приписи є доволі однозначними і дозволять зробити, наприклад, такий висновок: вказана норма чинного законодавства поширюється, в тому числі, і на трудові відносини у сільському господарстві.

Але, як справедливо зауважує В.В. Жернаков, логічно пов'язаний з цією нормою і зміст першого речення ч. 2 ст. 3 КЗпП України – «Особливості праці

членів кооперативів та їх об'єднань, колективних сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств, працівників підприємств з іноземними інвестиціями визначаються законодавством та їх статутами». Тобто певним законодавством, яке знаходиться за межами законодавства про працю, та статутами визначаються лише «особливості», а основні питання праці в них повинні регулюватись трудовим законодавством».

Однак наступне речення ч. 2 ст. 3 КЗпП України наводить на висновок, що слово «особливості» у першому реченні слід оцінювати як ключове, що фактично означає виключення членів цих підприємств із списку суб'єктів трудового права [4].

І насправді, у другому реченні ч. 2 ст. 3 КЗпП йдеться про надання членам названих сільськогосподарських підприємств гарантії лише щодо зайнятості, охорони праці, праці жінок, молоді, інвалідів у порядку, передбаченому законодавством про працю.

Оскільки, члени сільськогосподарських підприємств не належать до суб'єктів трудового права, то надалі звернемося до спеціальних норм аграрного законодавства щодо регулювання праці таких осіб. Так, відповідно до ч. 1 ст. 19 Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» від 14.02.1992 р. трудові відносини членів підприємства регулюються цим законом і статутом підприємства. Отже, в даному законі однозначно встановлено, що вказані вище відносини належать до предмета регулювання аграрного права. Аналогічний припис міститься і в ст. 27 Закону України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р.

Таким чином, ми можемо прийти до висновку, що в теорії трудового права не склалось єдиної точки зору щодо концепції правового регулювання трудових відносин членів сільськогосподарських підприємств. Аналіз норм чинного законодавства України наводить на висновок, що в них вміщено концепцію правового регулювання праці членів сільськогосподарських підприємств нормами аграрного законодавства як на рівні спеціальних законів – «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «Про сільськогосподарську кооперацію» та «Про фермерське господарство», так і локальних нормативних актів (статутів, правил внутрішнього розпорядку) сільськогосподарських підприємств. Підґрунтям існування саме такої концепції правового регулювання трудових відносин членів сільськогосподарських підприємств слугує наявність специфічної «кооперативної форм праці», що характеризується суттєвими відмінностями від найманої праці.

Література

1. Єрмоєнко В.В. Підстави виникнення індивідуальних трудових правовідносин з членами фермерських господарств й інших сільських господарств та кооперативів. *Право та новації*. 2017. № 2 (18). С. 46–54; 2. Ярошенко О.М. Сучасні тенденції в розвитку правового регулювання праці. *Проблеми законності*. 2001. Вип. 50. С. 81–87; 3. Титова Н.І. Продовольственная проблема: земля, труд (правовые аспекты). – Львов: изд-во при Львов. Гос. Ун-те «Выща школа», 1989. – 184 с.; 4. Жернаков В.В. Сфера дії трудового права: історичні та методичні аспекти. *Правова держава*: щорічник наукових праць. 1998. Вип. 9. С. 177–185.